

**Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка**

Структурні трансформації національної економіки

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Полтава, 2018

УДК 330.5(477)
С 87

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Полтавського
національного технічного університету імені Юрія Кондратюка,
протокол №8 від 30.11.2018 р.*

Рецензенти:

Обиход Г.О., доктор економічних наук, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», м. Київ, Україна;

Гудзь П.В., доктор економічних наук, професор, директор Економіко-гуманітарного інституту Запорізького національного технічного університету;

Коренюк П.І., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету.

С 87 Структурні трансформації національної економіки
[Колективна монографія.] /під ред. д.е.н., проф. В.П. Дубіщева –
Полтава: 2018. – 325 с.

Монографія містить результати комплексного дослідження основних особливостей структурних трансформацій національної економіки, їхній вплив на економічний розвиток України у контексті євроінтеграційних процесів. Розглядається широке коло актуальних проблемних питань, пов'язаних із узагальненням основних принципів і завдань сучасної економічної теорії; проаналізовано стан, проблеми та перспективи зовнішньоекономічної політики України; визначені концептуальні орієнтири та система інноваційних пріоритетів структурних зрушень у машинобудівному комплексі Полтавської області; виявлені ключові особливості неформального венчурного ринку в Україні у порівнянні з економічно розвинутими країнами; обґрунтовано теоретичні основи управління земельним капіталом та методологічні засади реалізації державної регуляторної та соціально-економічної політики держави.

Монографія розрахована на широке коло читачів: наукових працівників, докторантів, аспірантів, магістрів, економістів, а також усіх, хто цікавиться проблемами сучасної економічної науки.

УДК 330.5(477)

© Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка, 2018

територіально-наукових виробничих машинобудівних комплексів на території Полтавської області.....	138
РОЗДІЛ 3. ВЕНЧУРНИЙ КАПІТАЛ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ <i>(к.е.н., доцент Шевченко О.М.)</i>	168
3.1. Роль та функції венчурного капіталу в умовах формування економіки інвестиційно-інноваційного типу...	168
3.2. Неформальний ринок венчурного капіталу в економічно розвинутих країнах та його особливості в Україні.....	181
3.3. Інноваційні ризики венчурного фінансування та удосконалення системи їх управління	194
РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	210
4.1. Управління земельним капіталом в системі реалізації рентних відносин <i>(д.е.н., доцент Шарий Г.І., д.е.н., професор Дубіщев В.П.)</i>	210
4.2. Методологічні засади реалізації державної регуляторної політики в умовах структурних трансформацій національної економіки <i>(к.е.н., доцент Глушко А.Д.)</i>	230
4.3. Формування соціально-економічної політики в Україні. Європейський досвід <i>(к.е.н., доцент Іваницька С.Б., к.х.н., доцент Іваницька І.О.)</i>	269
4.4. Бюджетування в умовах децентралізації фінансових ресурсів <i>(к.е.н., доцент Жовнір Н.М.)</i>	290
ВИСНОВКИ	320

загальному вартісному підходу до формування абсолютної ренти, так як в кінцевому випадку витримує послідовність вартісних взаємозв'язків на продукцію землеробства за кожною з рент.

Одержана таким чином абсолютна рента, віддзеркалює механізм формування надлишкової величини понад середній розмір прибутку або його норми для виробника, на противагу складовим чистого (змішаного) доходу за походженням, оскільки допускає відсутність такого взагалі.

При обчисленні абсолютної ренти (рентного доходу) ми не приймали до уваги витрати для виробників, які понесли безпосередні виробники при здійсненні господарської діяльності на суму диференціальної ренти I роду за якістю земель, так і інших форм рент. Відправним пунктом у обчисленні середньої норми прибутку для всіх товаровиробників, послуговували нормовані виробничі витрати.

4.2. Методологічні засади реалізації державної регуляторної політики в умовах структурних трансформацій національної економіки

Сучасні трансформаційні процеси в національній економіці зумовлюють необхідність поліпшення регуляторного середовища в Україні з метою досягнення збалансованого економічного зростання. Регулювання ринкових процесів в економіці України обумовлено низкою чинників, серед яких нестабільна зовнішньоекономічна кон'юнктура, несприятливий інвестиційний клімат, недостатній рівень зростання сукупного попиту на внутрішньому ринку, від'ємне сальдо торговельного балансу. Економічно обґрунтована державна регуляторна політика у поєднанні з ринковими регуляторами є тим механізмом, який здатний забезпечити розвиток економіки країни на якісно новому рівні і, відповідно, підвищити її конкурентоспроможність на

світовому рівні. При цьому основою обґрунтування ефективних форм реалізації держаної регуляторної політики та забезпечення її гнучкого характеру в коротко- і довгостроковому періодах є аналіз розвитку державної регуляторної політики в Україні на причинно-наслідковому рівні, тобто на рівні сутнісних процесів.

Характерною ознакою національної економіки та однією з основних причин її структурних трансформацій є циклічність, багатовимірний прояв якої існує у коливаннях ринкової кон'юнктури, економічних диспропорціях, фінансових кризах. За цих умов раціональною методологічною основою дослідження закономірностей розвитку державної регуляторної політики є вчення про циклічні коливання. Згідно з таким підходом визначено та виділено періоди великих циклів кон'юнктури (табл. 4.1). У процесі цього аналізу виділено і враховано підвищувальні й знижувальні хвилі або періоди, які характеризують різні режими світової економіки¹⁷¹.

Таблиця 4.1

Великі цикли економічної кон'юнктури в розвитку світової економіки

Цикли	Підвищувальні хвилі	Знижувальні хвилі
1-й	1789/1790 – 1810/1817 рр.	1810/1817 – 1844/1851 рр.
2-й	1844/1851 – 1870/1875 рр.	1870/1875 – 1890/1896 рр.
3-й	1890/1896 – 1914/1920 рр.	1914/1920 – 1936/1940 рр.
4-й	1936/1940 – 1966/1971 рр.	1966/1971 – 1980/1985 рр.
5-й	1980/1985 – 2000/2007 рр.	2000/2007 – 2020/2025 рр.
6-й	2020/2025 – 2045/2050 рр.	2045/2050 – 2070/2075 рр.

Примітка. Побудовано автором.

На загальноекономічному рівні знижувальні хвилі охоплюють періоди екстенсивного освоєння центрами індустріального суспільства ресурсів світової периферії. В

¹⁷¹ Глушко А.Д. Формирование государственной регуляторной политики в Украине в условиях развития рыночных отношений / А.Д. Глушко // Журнал «Экономика и предпринимательство». – Москва, 2013. – № 5 (34). – С. 50 – 57.

період знижувальних хвиль фінансові операції мають пріоритет над вкладеннями у виробництво. Процентна ставка внаслідок активного накопичення капіталів має тенденцію до пониження. Робоча сила також дешевшає чи, принаймні, не дорожчає, оскільки пропозиція на ринку праці перевищує попит. Продовольчі ціни загалом мають тенденцію до зменшення. Знижувальні хвилі характерні прогресом комунікацій – від транспорту до зв'язку, і повільним розвитком технологій виробництва.

Підвищувальні хвилі, навпаки, характеризуються швидким технологічним прогресом індустрії. Робоча сила дорожчає, оскільки потреба у фахівцях росте. Капітали також виявляються дорогими, стимулюючи ріст продуктивності праці. Підвищувальні хвилі змінюють знижувальні, коли втрачає ефективність екстенсивне використання освоєних на певний момент ресурсів світової економіки, а позитивний результат може дати лише максимально раціональне їх використання¹⁷². Такий методологічний підхід ураховується при обґрунтуванні й розробленні ефективних форм державної регуляторної політики в Україні.

Побудова основ єдиної державної регуляторної політики в Україні здійснювалась з урахуванням позитивного світового досвіду.

Так, регуляторна реформа у світі розпочалася в 70-х роках минулого століття на фоні знижувальної хвилі 4-го циклу (табл. 4.1). Реформа стала наслідком економічного спаду і базувалася на погляді, що занадто велика кількість видів регулювання стала перепоною для економіки через подавлення інноваційного і підприємницького духу. Регуляторна реформа стала першою спробою обговорити питання про природу регулювання та його меж як засобу політики.

¹⁷² Мочерний С.В. Основи економічної теорії: Навч. посіб. / С.В. Мочерний, О.А. Устенко. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 504 с. (Альма-матер).

Спроби підвищення якості регуляторної політики спочатку були сфокусовані на виявленні важливих сфер низькоякісного регулювання, відміні неефективних і обтяжуючих регуляторних актів. Але невдовзі стало зрозуміло, що самих спеціалізованих підходів до реформи було недостатньо. Отже, сфера регуляторної реформи почала розширятися.

В той же час, маючи певні загальні риси, в кожній країні регуляторна реформа мала свою специфіку. Зокрема в Японії, де підтримку отримала думка про те, що основною регуляторною проблемою було надмірне регулювання і державне втручання в економіку, основний акцент було здійснено на зниженні економічної ролі держави шляхом дерегулювання. У США, де існувала відносно невелика кількість бар'єрів для входження в більшість секторів економіки, але мала місце високовартісна федеральна регуляторна структура у сфері соціальної політики, акцент було зроблено на підвищенні якості регулювання за допомогою жорсткого використання принципів співвідношення вигод і витрат¹⁷³.

Підвищення якості регуляторних процедур у країнах світу сприяло суттєвому поліпшенню їхніх економічних показників. Так, в Японії доходи споживачів збільшилися на 0,3% на рік. У США завдяки новій регуляторній політиці, розпочатій у 80-х роках, вдалося досягти небаченого раніше стабільного рівня розвитку виробництва й добробуту населення¹⁷⁴. З огляду на позитивний світовий досвід питання формування єдиної державної регуляторної політики в Україні набуло особливої актуальності.

¹⁷³ Мальшев Н. Эволюция регуляторной политики в странах-членах ОЭСР [Электронный ресурс] / Н. Мальшев. – Париж: Организация экономического сотрудничества и развития, 2006. – 35 с. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/dataoecd>.

¹⁷⁴ Кужель О.В. Приватний сектор +... / О.В. Кужель // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2002. – № 1. – С. 14 – 21.

Регуляторна реформа в Україні розпочалася в 1997 році створенням спеціального інституту з питань формування та реалізації регуляторної політики у сфері підприємництва – Державного комітету України з питань розвитку підприємництва. Згідно з таблицею 4.1 зміни в системі державного регуляторного втручання в національну економіку збіглися з підвищувальною хвилею 5-го циклу на фоні світової фінансової кризи 1997 – 1998 рр., коли постала необхідність підвищення економічної доцільності й ефективності, соціальної спрямованості регуляторних заходів, усунення перешкод для розвитку підприємницької діяльності з метою мінімізації негативних результатів кризових явищ у національній економіці.

Фінансова криза в Україні 1998 – 1999 років була спричинена декількома факторами. З одного боку, кризові явища в національній економіці були пов'язані зі світовою фінансовою кризою. З іншого, головною причиною виникнення кризи в Україні стали внутрішні фактори, пов'язані з формуванням фінансової піраміди облігацій внутрішнього державного займу, збільшенням зовнішньої та внутрішньої заборгованості.

Напередодні світової фінансової кризи в Україні спостерігалось зростання зовнішньої та внутрішньої заборгованості, що є характерним для країн у період ринкових трансформацій. З метою зниження дефіциту державного бюджету було використано такий інструмент фіскальної політики як випуск облігацій державного займу. Для гарантованого залучення іноземних інвесторів було встановлено високі процентні ставки по боргових цінних паперах. Проте даний регуляторний захід не дав позитивного ефекту. По-перше, рівень розвитку національної економіки став причиною обмежених можливостей обслуговування боргових зобов'язань і основним шляхом погашення зобов'язань по цінних паперах став випуск нових. Фактично відбувалася побудова фінансових пірамід. По-друге, поступово завищені процентні ставки

знижувалися і на фоні кризових явищ іноземні інвестори почали вилучати вкладений капітал¹⁷⁵.

Таким чином, зазначена регуляторна тактика на фоні розгортання світової фінансової кризи не дала бажаних результатів, а навпаки спричинила відтік коштів з фінансового ринку. В результаті погіршилися умови обслуговування поточних боргових зобов'язань та відбулося зниження грошових резервів країни.

Реакцією Національного банку України на зазначену ситуацію стало впровадження низки регуляторних заходів щодо збільшення банківських резервів і пропозиції грошей на внутрішньому ринку, а саме придбання державних облігацій, залучення зовнішніх позик (кредит від банку Luxembourg у розмірі 81,75 млн. дол. США). На фоні зменшення попиту нерезидентів на гривню, у зв'язку зі світовою фінансовою кризою, збільшення пропозиції національної валюти спричинило її знецінення.

Кризові явища спостерігалися і в реальному секторі національної економіки. У зв'язку з концентрацією коштів на фінансових ринках відбувся їхній відтік із промисловості та сільського господарства. Недофінансування реальних секторів національної економіки у свою чергу означало фінансові труднощі в середньо- та довгостроковій перспективі.

Аналіз причин і наслідків фінансової кризи в Україні 1998 – 1999 рр. дав змогу дійти таких висновків.

По-перше, державну регуляторну політику має бути спрямовано на довгострокову перспективу. Адже короткострокові інструменти регуляторної політики такі, як облігації державного займу, дуже чутливі до зовнішніх та внутрішніх економічних змін. Так, побудова фінансової піраміди облігацій внутрішнього державного займу спричинила

¹⁷⁵ Глушко А.Д. Формирование государственной регуляторной политики в Украине в условиях развития рыночных отношений / А.Д. Глушко // Журнал «Экономика и предпринимательство». – Москва, 2013. – № 5 (34). – С. 50 – 57.

збільшення державного боргу за перше півріччя 1998 року на 19%. Його розмір склав близько 37 млрд. грн., з яких 15 млрд. грн. становив внутрішній борг, а 22 млрд. грн. – зовнішній¹⁷⁶. На фоні кризових явищ виконання існуючих боргових зобов'язань без виникнення нових виявилось неможливим.

По-друге, досягнення рівноваги в національній економіці можливе лише за одночасного впровадження відповідних регуляторних заходів у різних напрямках. Так, з метою подолання кризових явищ органи державної влади в Україні активно впроваджували регуляторні заходи в монетарному напрямі і не використовували інструменти бюджетно-податкового регулятивного блока. Це стало причиною низького рівня наповнення дохідної частини державного бюджету.

Одним із способів розв'язання проблеми дефіциту державного бюджету стало впровадження у 1998 році спрощеної системи оподаткування як особливого регуляторного інструменту державної політики сприяння розвитку малого підприємництва. Вона забезпечила динамічний розвиток малого підприємництва та стабільні надходження до бюджету, що свідчить про адаптованість та прийнятність її для значної категорії суб'єктів підприємницької діяльності.

По-третє, проведене в Україні 1997 року дослідження засвідчило: зменшення вдвічі регуляторного тиску у сфері підприємницької діяльності сприятиме зростанню ВВП на 3%¹⁷⁷. Таким чином, з метою подолання кризових явищ у національній економіці основним завданням першого етапу регуляторної реформи визначено дерегулювання підприємницької діяльності.

Реалізація зазначеного завдання передбачала скасування чинних нормативних актів, що стояли на перешкоді розвитку

¹⁷⁶ Бураковський І.В. Мировая экономика: глобальный финансовый кризис / И.В. Бураковський, А.В. Плотников; худож.-оформитель О. Н. Артёмченко. – Харьков: Фолио, 2010. – 415 с.

¹⁷⁷ Кужель О. Регуляторна реформа як усвідомлена необхідність // Юридичний Вісник України. – 2000. – 19-25 жовтня. – № 42 (278). – С. 1 – 4.

підприємництва, та недопущення появи нових. За час своєї діяльності Державний комітет України з питань розвитку підприємництва зупинив дію близько 90 нормативно-правових актів, що стримували підприємницьку діяльність. У рамках виконання Указів Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» від 03.02.1998 р. та «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» від 23.07.1998 р. протягом 1998 – 1999 рр. комітетом було розглянуто, погоджено, надано зауваження до понад 300 проектів нормативно-правових документів. У деяких випадках економічна вигода від дерегулювання сягала десятків мільйонів гривень, які заощадили підприємці, споживачі та бюджетна сфера. Загалом, умовний економічний ефект від дій Державного комітету України з питань розвитку підприємництва щодо дерегулювання підприємницької діяльності, за підрахунками міжнародних експертів (USAID), склав близько 450 мільйонів доларів.¹⁷⁸

Незважаючи на позитивні результати від скасування нормативно-правових актів, що стримували розвиток підприємництва, цих заходів було недостатньо для якісних змін підприємницького середовища. Постає необхідність створення механізму ефективного впливу на економічні та соціальні процеси, запровадження таких принципів державної регуляторної політики, за яких процес створення нового регуляторного акта найповніше відповідав би потребам суспільства.

Другий етап регуляторної реформи розпочався у 2000 році з прийняттям Указу Президента України «Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва». Цей Указ заклав основи та порядок провадження державної регуляторної політики у сфері

¹⁷⁸ Літвінов О. «Регуляторна гільйотина»: недоліки та переваги / О. Літвінов // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2005. – Вип. 3 (21). – С. 27 – 34.

підприємницької діяльності. Зокрема, визначено процедуру прийняття регуляторних актів, що була спрямована на підвищення їх якості й ефективності та включала три основних пункти.

По-перше, проекти регуляторних актів мають підлягати опублікуванню з метою публічного обговорення.

По-друге, проекти регуляторних актів мають супроводжуватися обґрунтуванням доцільності втручання держави у відповідну сферу підприємницької діяльності, адекватності та ефективності пропонованих шляхів та способів розв'язання порушених питань, характеристикою очікуваних соціально-економічних наслідків запровадження регуляторних заходів, що передбачаються в проекті.

По-третє, проекти регуляторних актів підлягають обов'язковому погодженню з Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва – спеціально вповноваженим органом з питань державної регуляторної політики та ліцензування, правонаступником Державного комітету України з питань розвитку підприємництва та Ліцензійної палати України.

Таким чином, на другому етапі регуляторної реформи було закладено принципи доцільності, передбачуваності та послідовності державної регуляторної політики, що дозволило зменшити витрати суб'єктів підприємницької діяльності та держави на виконання регуляторних актів.

Доцільно зазначити, що другий етап регуляторної реформи в Україні також проходив на фоні фази піднесення підвищувальної хвилі 5-го циклу (табл. 1). Цей період характеризувався економічним зростанням, яке стало наслідком стимулюючого впливу зовнішньоекономічної кон'юнктури. Так, експорт зріс майже на 20 пунктів порівняно з попереднім роком. У зв'язку із цим, незважаючи на перевищення темпів зростання ВВП над запланованими, валове нагромадження капіталу не

лише не збільшилося пропорційно, а навпаки, скоротилося до 17,2% ВВП.¹⁷⁹

Зазначена вище ситуація означала, що внутрішній механізм економічного відтворення в Україні у 2000 р. не був запущений. Відповідно, виникла необхідність активізації державного регуляторного втручання в національну економіку.

Так, прийнятий 1 червня 2000 р. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» започаткував нову модель державного регулювання сфери ліцензування та процес приведення чинних законодавчих актів у відповідність із зазначеним законом.

Також активно впроваджувалися регуляторні заходи державної підтримки суб'єктів малого підприємництва. Зокрема, був розпочатий процес формування інфраструктури підтримки і розвитку малого підприємництва, встановлення системи пільг та фінансово-кредитної підтримки для суб'єктів малого підприємництва.

Позитивні зрушення в упорядкуванні нормативного підґрунтя сфери підприємництва, якими характеризувалося провадження державної регуляторної політики на перших двох етапах свого розвитку (дерегулювання та запровадження єдиного підходу до підготовки і прийняття нових регуляторних актів), засвідчили доцільність переходу до третього етапу регуляторної реформи в Україні – законодавчого закріплення засад державної регуляторної політики та поширення їхньої дії на всю сферу господарської діяльності¹⁸⁰.

Третій етап регуляторної реформи розпочався з прийняттям Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року,

¹⁷⁹ Жалило Я. Экономическая стратегия государства: теория, методология, практика. Монография / Я. Жалило. – К.: НИСИ, 2003. – 368 с.

¹⁸⁰ Юлдашев О. Регуляторна політика: на порядку денному питання вдосконалення [Електронний ресурс] / О. Юлдашев // Юридичний журнал. – 2005. – № 11. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>.

положеннями якого визначено процедури та принципи державної регуляторної політики в Україні. Цей Закон відповідав найліпшим світовим зразкам і започаткував процес вдосконалення провадження державної регуляторної політики¹⁸¹. Зокрема, принципом прозорості державної регуляторної політики і врахування громадської думки законодавчо закріплено участь суб'єктів господарювання та громадськості в регуляторній діяльності органів виконавчої влади на всіх її етапах, завдяки чому процес прийняття регуляторних актів піднявся на якісно новий рівень.

З прийняттям Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» правомірно відмітити підвищення рівня дотримання принципів регуляторної політики органами виконавчої влади. Так, якщо у 2000 – 2001 рр. частка регуляторних актів, що не відповідають принципам регуляторної політики, у загальній кількості направлених на погодження до Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва становила близько 28%, то у 2004 році цей показник склав 18%.

Доцільно зазначити, що третій етап регуляторної реформи, як і попередній, проходив на фоні фази піднесення підвищувальної хвилі 5-го циклу. Цей період характеризувався позитивними якісними зрушеннями в національній економіці. При цьому слід враховувати, що екстенсивні чинники, які забезпечували економічне зростання у 2000 – 2003 рр., а саме використання наслідків глибокої девальвації гривні в 1997 – 1999 роках, завантаження виробничих потужностей, що простоювали в роки економічної кризи, значною мірою було вичерпано. Тому необхідність спрямування державної регуляторної політики на створення конкурентного середовища розвитку господарської

¹⁸¹ Літвінов О.В. Регуляторна реформа в Україні: проблеми та перспективи / О.В. Літвінов // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2003. – Вип. 4 (14). – С. 135 – 147.

діяльності з метою збереження високого рівня зростання виробництва була беззаперечною.

Основним регуляторним заходом сприяння розвитку діяльності суб'єктів господарювання стало зменшення адміністративних бар'єрів при реєстрації бізнесу шляхом прийняття Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» у 2003 році.

Цей Закон став фундаментом для побудови в Україні найсучаснішої національної системи реєстрації суб'єктів господарювання, яка забезпечила запровадження реєстрації та постановки на облік суб'єктів господарювання за принципом «єдиного вікна». Тобто протягом 4 – 5 днів проводиться не тільки процедура державної реєстрації суб'єкта господарювання, а й постановка його на облік у податкових органах, органах статистики та фондах соціального страхування в автоматичному режимі без необхідності звернення новоствореного підприємця до цих органів.

Крім того, впровадження Закону про реєстрацію надало можливість:

- подавати документи для реєстрації поштою (як елемент захисту прав громадян на здійснення підприємницької діяльності);
- запровадити Єдиний державний реєстр юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців;
- забезпечити можливість відкритого оперативного доступу всіх без винятку учасників господарського обороту до даних Єдиного державного реєстру;
- створити умови інтеграції України у світовий інформаційний простір, зокрема приєднання до Європейського бізнес-реєстру¹⁸².

¹⁸² Скрипничук Т. Запровадження проєктів електронного врядування в процесі реалізації державної регуляторної політики / Т. Скрипничук // Ефективність державного управління: зб. наук. пр.; за заг. ред. П.І. Шевчука. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 20. – С. 236 – 244.

З метою подальшого забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємництва, підтримання добросовісної конкуренції та обмеження монополізму в Україні прийнято Указ Президента України «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва» від 12 травня 2005 р. Згідно із цим Указом протягом 2005 року Кабінет Міністрів України та місцеві органи виконавчої влади були зобов'язані переглянути свої регуляторні акти та привести їх у відповідність із принципами державної регуляторної політики. Так, розпочався четвертий етап регуляторної реформи, який був спрямований на здійснення оцінки системності, узгодженості регуляторних актів у галузях національної економіки з метою забезпечення відповідності рівня державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності потребам ринку, досягнення в регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави.

З метою забезпечення прозорості та відкритості прискореного перегляду регуляторних актів органами виконавчої влади було створено робочі групи, до складу яких були включені представники суб'єктів господарювання, об'єднань підприємців, роботодавців, споживачів та науковців.

Під час прискореного перегляду було проаналізовано та переглянуто на відповідність принципам державної регуляторної політики 9340 нормативно-правових актів. Із них 5184 регуляторних акти (55,5%) визнано такими, що не відповідають означеним принципам державної регуляторної політики. За результатами проведення прискореного перегляду нормативно-правова база регулювань у сфері господарської діяльності була скорочена на 52,8% та, відповідно, склала 3871

регуляторний акт, що відповідають принципам державної регуляторної політики¹⁸³.

Правомірно відмітити, що четвертий етап регуляторної реформи, згідно з таблицею 1, проходив на фоні фази піднесення підвищувальної хвилі 5-го циклу. За винятком дестабілізації валютно-фінансового ринку України у квітні 2005 року, спричиненої стрімким падінням курсу американського долара до української гривні, в цілому цей період характеризувався стабільними соціально-економічними показниками. У зв'язку із цим регуляторні заходи органів виконавчої влади було спрямовано на розвиток конкуренції, поліпшення умов ведення господарської діяльності та, відповідно, інвестиційного клімату¹⁸⁴.

Одним із найважливіших регуляторних заходів в цьому напрямі стало законодавче врегулювання дозвільної системи у сфері господарської діяльності шляхом прийняття Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 року.

Положеннями цього Закону запроваджено новий підхід до процедури видачі документів дозвільного характеру, який відповідає позитивному світовому досвіду і включає:

- створення мережі дозвільних центрів, що сприятиме скороченню витрат часу на отримання документів дозвільного характеру;
- запровадження декларативного принципу, згідно з яким суб'єкт господарювання набуває права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності без отримання документа дозвільного характеру шляхом

¹⁸³ Дацюк Л. Паперова люстрація. Скасування і зміна понад п'яти тисяч регуляторних актів підприємців не ошчасливили / Л. Дацюк // Дзеркало тижня. – № 26 (605). – 8 липня 2006 р. – С. 4 – 6.

¹⁸⁴ Регуляторна політика в Україні: стан та перспективи [Електронний ресурс] / Український незалежний центр політичних досліджень. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/3648>.

повідомлення адміністратора або відповідного дозвільного органу про відповідність його матеріально-технічної бази вимогам законодавства.

Регуляторні зміни також відбулися в системі державної реєстрації суб'єктів господарської діяльності. Так, у 2006 році у сфері державної реєстрації запроваджено принцип «єдиного вікна». Цей регуляторний захід створив умови для скорочення терміну реєстрації та постановки на облік суб'єктів господарювання завдяки організації електронного взаємообміну інформацією між державними реєстраторами та органами, які здійснюють постановку на облік (Державною податковою адміністрацією, Державним комітетом статистики, Пенсійним фондом, фондами соціального страхування), а також зменшення грошових витрат при постановці на облік за рахунок відміни подання окремим органам нотаріально посвідчених копій установчих документів¹⁸⁵.

Таким чином, четвертий етап регуляторної реформи ознаменувався підвищенням якості провадження державної регуляторної політики та значним скороченням адміністративних бар'єрів у провадженні господарської діяльності.

П'ятий етап у розвитку державної регуляторної політики правомірно датувати 2008 роком. Цей етап не випадково збігся зі світовою фінансово-економічною кризою. Адже саме в такий період поглиблюються неспроможності механізму саморегулювання, і держави повинні здійснювати постійний моніторинг внутрішнього стану економіки з метою недопущення її дестабілізації¹⁸⁶. В таких умовах ефективність

¹⁸⁵ Гузенко Н. Мелодії та ритми регуляторної політики / Н. Гузенко // Газета «День». – 26 травня 2005 р. – № 92. – С. 3 – 7.

¹⁸⁶ Яковенко Л.І., Непокупна Т.А. Інноваційні підходи до державного регулювання в контексті світової економічної кризи // Л.І. Яковенко, Т.А. Непокупна // Журнал «Соціальна економіка». – 2010. – № 2. – С. 158–162.

та адекватність державної регуляторної політики набуває нового якісного значення.

Природа глибокої світової кризи, що розпочалася у 2008 році, пояснюється циклічністю економіки. Так, згідно з формулюванням закономірностей економічної циклічності, середньострокові цикли економічного розвитку, котрі припадають на знижувальну хвилю великого циклу, характеризуються тривалою і глибокою депресією, нетривалістю і слабкістю підйому¹⁸⁷. Оскільки 2008 рік припав на знижувальну хвилю 5-го циклу (табл. 4.1) та фазу депресії середньої хвилі – це і пояснює природу світової кризи.

На фоні світової фінансової кризи відбулося різке загострення структурних диспропорцій національної економіки та значне погіршення динаміки економічного зростання в Україні.

Фінансова криза в Україні 2008–2009 років характеризувалася багато- вимірністю, охопивши як економічну, так і соціальну сфери. Слід відмітити, що одним із перших сигналів про наближення світової кризи для України стало вилучення капіталу нерезидентів з фондового ринку, що засвідчило падіння індексу ПФТС з початку 2008 року майже на 80%¹⁸⁸.

Наслідком впливу негативних змін зовнішньоекономічної кон'юнктури на економіку України стало падіння ВВП. У 2008 році його приріст знизився до 2,1% на рік. Порівняно з 2007 р. динаміка зростання ВВП зменшилася майже в 3,5 рази і виявилася найнижчим показником після 1999 року (рис. 4.1).

¹⁸⁷ Згуровський М. Болісне одужання через кризу / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2008. – № 47. – С. 30 – 38.

¹⁸⁸ Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / [Я.А. Жаліло, О.С. Бабанін, Я.В. Белінська та ін.]; відп. ред. Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 142 с.

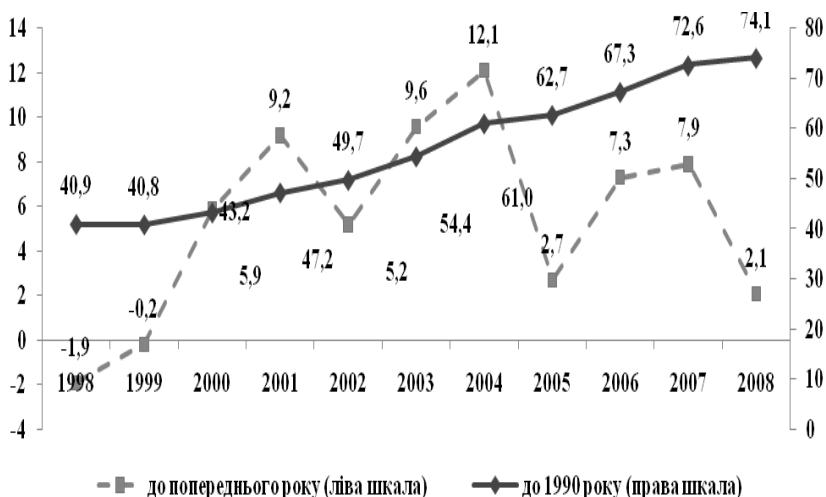

Рис. 4.1. Динаміка ВВП України в 1998 – 2008 рр., %
Примітка. Побудовано автором за ¹⁸⁹.

Значний вплив на скорочення ВВП у 2008 р. здійснило зниження обсягів виробництва в промисловості, зменшення обсягів робіт у будівництві (оскільки ця галузь чутлива до проблем з ліквідністю), зменшення приросту доданої вартості в транспорті (рис. 4.2).

Крім того, девальвація національної валюти, зниження купівельної спроможності населення, а також ускладнення з отримання кредитів, які відіграють для торгівлі роль обігових коштів, стали факторами падіння товарообороту у сфері оптової торгівлі. Погіршення економічної ситуації відбилося на рівні доходів населення та фінансових показниках діяльності підприємств.

В умовах необхідності подолання негативних наслідків кризових явищ державна регуляторна політика була спрямована на забезпечення:

¹⁸⁹ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

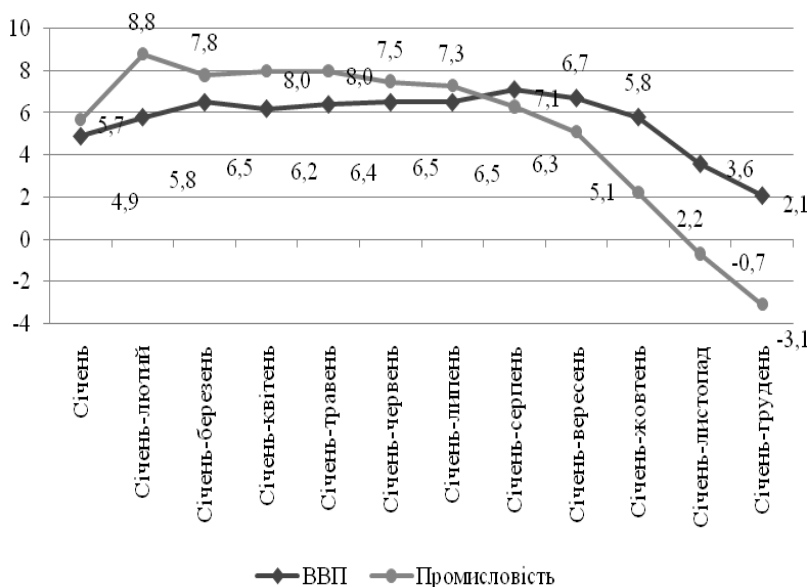

Рис. 4.2. Динаміка ВВП і промисловості у 2008 році (кумулятивно, % до відповідного періоду 2007 року)
Примітка. Побудовано автором за ¹⁹⁰.

– впровадження обґрунтованих, економічно доцільних та ефективних регуляторних заходів, що здатні поліпшити умови здійснення господарської діяльності як в окремих галузях, так і в національній економіці в цілому;

– оперативного реагування на економічні процеси, що відбуваються у світі;

– збереження та підтримки вітчизняного виробництва шляхом зниження рівня зарегульованості сфер господарювання¹⁹¹

¹⁹⁰ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

¹⁹¹ Глушко А.Д. Формирование государственной регуляторной политики в Украине в условиях развития рыночных отношений / А.Д. Глушко // Журнал «Экономика и предпринимательство». – Москва, 2013. – № 5 (34). – С. 50 – 57.

З метою виконання зазначених завдань протягом 2008 – 2010 рр. було здійснено такі регуляторні заходи.

По-перше, в межах виконання вимог Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо вдосконалення державного регулювання господарської діяльності» від 9 серпня 2008 р. протягом року на рівні центральних органів виконавчої влади провадився другий етап перегляду регуляторних актів за сферами господарської діяльності. Першими трьома сферами, в яких було визнано за доцільне здійснити заходи, направлені на поліпшення державного правового регулювання, визнані сфери землекористування, будівництва та туризму.

В ході проведеного перегляду опрацьовано 159 регуляторних актів. Визначено, що 121 – відповідають принципам державної регуляторної політики, 17 – підлягають скасуванню, 21 – потребують внесення змін та доповнень.

По-друге, з метою пожвавлення промисловості вжито ряд регуляторних заходів, а саме:

1. Заморожування цін та тарифів на послуги природних монополій, передусім тарифів на електричну та теплову енергію, залізничні перевезення, портових зборів та ін. Щоправда, уряду не вдалося зафіксувати вартість газу для промисловості, що пов'язано із зовнішніми факторами ціноутворення.

2. Зниження податкового тиску на інвестиційно-інноваційну діяльність підприємств. Серед цих заходів варто виділити скасування ПДВ на імпорт енергозберігаючого обладнання, що не виробляється в Україні, та зменшення податку на прибуток з 25% до 20% у разі, коли він реінвестується в модернізацію основних фондів.

3. Ініціювання великих інфраструктурних проектів, котрі мають підвищити внутрішній попит на національну промислову продукцію. Особливу увагу було приділено об'єктам, що будувалися в рамках підготовки до Євро-2012. Крім того, було заплановано програми модернізації паливно-енергетичного

комплексу України, житлово-комунального та дорожнього господарства.

4. Захист внутрішнього ринку. Для компенсації зниження зовнішнього попиту було зроблено спробу застосування м'якого обмеження імпорту. Так, обмеження імпорту транспортних засобів відбувалося за рахунок підвищення ставки акцизів на автомобілі та більш високим транспортним збором.

5. Девальвація національної валюти. Знецінення гривні стало найефективнішим механізмом підтримки національної промисловості, завдяки якому вдалося підвищити їх цінову конкурентоспроможність, розширити фінансові ресурси та захистити внутрішній ринок від імпорту. Водночас, варто відмітити, що для підприємств, які не мали валютної виручки, проте мали значну частку валютних пасивів, фактор девальвації гривні виявився доволі руйнівним. Крім того, навіть для експортерів вигоди від девальвації гривні були частково нівельовані тим, що таким шляхом пішли більшість країни СНД. Зокрема найбільший торговельний партнер України – РФ за останні місяці девальвувала свою валюту більш ніж на 60%¹⁹².

Комплекс оперативних регуляторних заходів щодо пом'якшення наслідків рецесії було зафіксовано в так званих Меморандумах, що були підписані з представниками ключових секторів промисловості. Зокрема, у Меморандумі про взаємопорозуміння з Кабінетом Міністрів України, Федерацією металургів України, об'єднаннями профспілок від 10 листопада 2008 року визначено регуляторні заходи, спрямовані на підтримку гірничо-металургійного комплексу. Серед них пріоритетними є ті, які спрямовані на зниження собівартості вітчизняної металургійної продукції, а саме:

- зниження цін на електроенергію та залізничні тарифи;

¹⁹² Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / [Я.А. Жаліло, О.С. Бабанін, Я.В. Белінська та ін.]; відп. ред. Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 142 с.

- скасування 12% націнки на газ, який купують виробники металу;
- відстрочка платежів по податку на прибуток до 1.07.2009 р.;
- надання підприємствам кредитів за мінімальними ставками;
- звільнення від ввізного мита обладнання для проектів комплексної модернізації й енергозаощадження;
- запровадження державного регулювання відпускових цін.

По-третє, з метою визначення напрямів подолання негативних тенденцій у реальному секторі економіки було проведено оцінку регуляторного клімату окремих галузей національної економіки з подальшим напрацюванням пропозицій щодо його поліпшення. В першу чергу оцінювання було здійснено у сферах охорони здоров'я, митного регулювання, транспортних перевезень та будівельній галузі. На основі отриманих результатів було прийнято низку регуляторних актів, які дозволили забезпечити позитивні зміни умов провадження діяльності в зазначених галузях.

В цілому, протягом 2009 року, в межах роботи з аналізу регуляторного клімату в окремих галузях, Кабінетом Міністрів України було розроблено та прийнято понад 70 нормативно-правових актів. Зважаючи, що розробленню відповідних проектів рішень передувало опрацювання проблемних питань створеними робочими групами, до складу яких входили представники зацікавлених міністерств та відомств, Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва, суб'єктів господарювання та їх громадських і професійних об'єднань, проведена робота стала ефективною альтернативою одноособовому перегляду регуляторних актів, яке провадиться регуляторними органами в межах роботи з відстеження результативності їхніх дій.

Одночасно заходи державної регуляторної політики було спрямовано на підтримку інших галузей національної економіки. Серед них правомірно відмітити:

– регуляторні заходи врегулювання ситуації на ринку нафтопродуктів. Зокрема, встановлено імпортне мито на бітум нафтовий у розмірі 10% від його митної вартості; скасовано експортне мито на скраплені гази (крім природного); вилучено із числа об'єктів оподаткування нафтопродукти, що ввозяться для промислової переробки за прямими договорами на нафтопереробні підприємства України, які мають усі стадії технологічного процесу;

– регуляторні заходи підтримки агропромислового комплексу: тимчасове обмеження імпорту низки видів сільськогосподарської продукції, посилення захисту внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції із застосуванням заходів нетарифного регулювання, зниження тарифів на перевезення сільськогосподарської продукції¹⁹³.

По-четверте, з метою підтримки вітчизняного виробництва шляхом зниження рівня зарегульованості сфер господарювання впроваджено ряд регуляторних заходів, спрямованих на вдосконалення дозвільної системи, а саме:

– запроваджено принцип мовчазної згоди при отриманні дозволів, згідно з яким підприємець набуває права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності в разі, якщо ним були подані необхідні документи та заява, а дозвільний орган не видав у встановлений законом строк дозвіл або відмову в його видачі;

– встановлено єдині (уніфіковані) вимоги до порядку видачі, відмови у видачі, анулювання, переоформлення документів дозвільного характеру;

– надано статусу загальнодержавного Реєстру документів дозвільного характеру, що дозволить створити єдину базу даних

¹⁹³ Макара О.В. Основні напрямки регуляторної політики для підвищення конкурентоспроможності економіки України / О.В. Макара // Удосконалення регуляторного середовища як передумова для залучення інвестицій в економіку країни: матеріали круглого столу. – К.: Видавництво Європейського університету, 2007. – С. 86 – 89.

щодо виданих дозвільних документів, об'єктів, на які вони видані, суб'єктів господарювання, котрі отримали той чи інший документ дозвільного характеру.

З метою усунення необґрунтованих перешкод входження на ринок суб'єктів господарювання проведено реформування у сфері ліцензування. Внесення змін до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» було спрямоване на скорочення видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню (зокрема, скасовано ліцензування імпорту хімічних джерел струму), спрощення процедур для отримання ліцензій та здешевлення процесу отримання ліцензій, забезпечення необмеженого строку дії більшості ліцензій.¹⁹⁴ Крім того, шляхом встановлення вимоги, згідно з якою ліцензування може бути запроваджено лише в разі, якщо провадження господарської діяльності не може регулюватися за допомогою чинних регуляторних актів або внесення до них змін, забезпечено запобігання необґрунтованому розширенню ліцензованих видів господарської діяльності.

Впровадження зазначених заходів сприяло скороченню на 31% видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, що у свою чергу свідчить про спрощення процедури започаткування бізнесу та можливість поліпшення позиції України в міжнародному рейтингу Світового банку за критерієм «відкриття бізнесу».

Таким чином, п'ятий етап у розвитку державної регуляторної політики характеризується підвищенням якості її провадження та здійсненням регуляторних заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків світової фінансової кризи, стабілізацію національної економіки і закладення основ економічного зростання.

¹⁹⁴ Ясіновська І.Ф. Державна регуляторна політика в сфері підприємництва та її вплив на діяльність суб'єктів господарювання / І.Ф. Ясіновська // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка» / Гол. ред. д.е.н., професор Стельмашук А.М. – Тернопіль, 2012. – 5 (31). – С. 312 – 315.

Початок шостого етапу розвитку державної регуляторної політики правомірно датувати 9 грудня 2010 р. Саме цього дня прийнято Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади». Відповідно до положень цього Закону Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва було ліквідовано. Забезпечення формування державної регуляторної політики покладено на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Крім того, було створено посаду Урядового вповноваженого з питань дерегуляції господарської діяльності, до компетенції якого належить участь у виконанні завдань у сфері державної регуляторної політики, ліцензування та дозвільної системи.

Інституційні зміни у сфері державної регуляторної політики відбулися наприкінці 2011 року. Так, Указом Президента України від 19 грудня 2011 року було створено Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, яка є спеціально вповноваженим органом виконавчої влади з питань реалізації державної регуляторної політики, дозвільної системи та ліцензування у сфері господарської діяльності.

Оскільки шостий етап розвитку державної регуляторної політики припав на знижувальну хвилю 5-го циклу, регуляторні заходи органів влади було спрямовано на активізацію розвитку реального сектора економіки, активну підтримку суб'єктів підприємництва.

Модернізація реального сектору економіки протягом 2010 – 2013 рр. включала регуляторні заходи з прискорення технологічне оновлення у низці базових галузей промисловості, диверсифікації енергопостачання, зменшення залежності від імпорту газу, збільшення обсягів видобутку власних енергоносіїв, зокрема нетрадиційних, створення стимулів для інвестування сільського господарства тощо. Позитивний ефект від реалізації регуляторних заходів у 2012 – 2013 рр. в зазначених напрямках був нівельований впливом несприятливої зовнішньо-економічної кон'юнктури на внутрішні економічні процеси.

Протягом 2012 р. в Україні під впливом світової економічної депресії сповільнювалася економічна динаміка. У I і II кв. порівняно з відповідними кварталами 2011 р. приріст ВВП склав 2,2 і 3% відповідно. III і IV кв. показали протилежний результат – скорочення реального ВВП проти відповідних періодів 2011 р. на 1,3 і 2,5% відповідно (рис. 4.3).

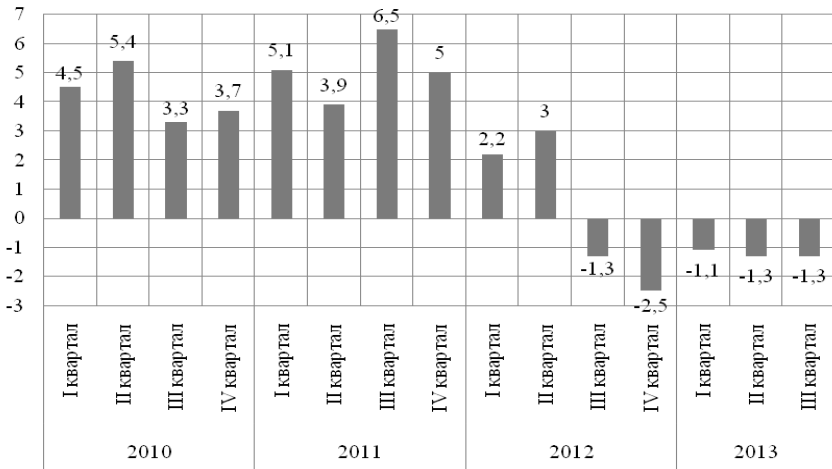

Рис. 4.3. Поквартальна динаміка ВВП України у 2010 – 2013 рр., % до відповідного періоду попереднього року
Примітка. Побудовано автором за ¹⁹⁵.

Як наслідок, загалом за рік економічне зростання України, склало лише 0,2 проти 5,2% приросту ВВП у 2011 р. Протягом трьох кварталів 2013 року спостерігаємо скорочення реального ВВП на рівні 1,1–1,3%.

Значний вплив на зниження динаміки ВВП у 2012 та 2013 роках здійснило скорочення темпів промислового виробництва. За 2012 р. обсяг промислового виробництва зменшився на 1,8% порівняно з 2011 р. Скорочення обсягу промислового

¹⁹⁵ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

виробництва у 2013 р. пов'язане зі скороченням зовнішнього попиту (рис. 4.4).

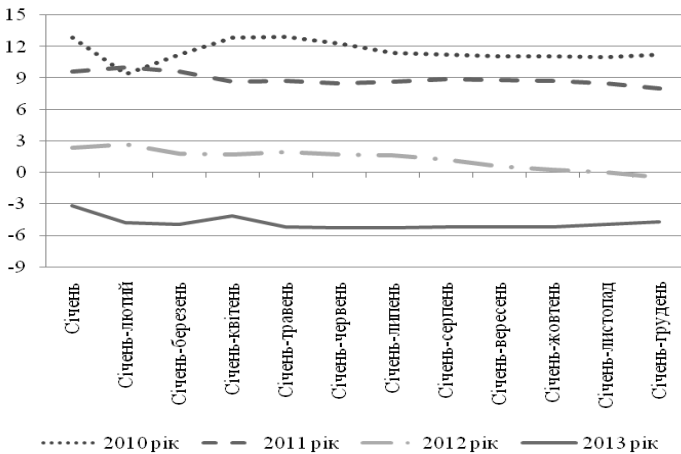

Рис. 4.4. Динаміка промислового виробництва у 2010 – 2013 рр., %

Примітка. Побудовано автором за ¹⁹⁶.

Регуляторні заходи щодо розвитку й підтримки підприємництва передбачали отримання суб'єктами підприємницької діяльності фінансової, консультаційної та інформаційної підтримки у сфері інновацій, науки та промислового виробництва. При цьому основними видами фінансової державної підтримки визначено:

- часткову компенсацію відсоткових ставок по кредитах;
- надання кредитів і мікрокредитів для започаткування власної справи;
- надання гарантій та поруки за кредитами;
- надання позик на придбання і впровадження нових технологій;

¹⁹⁶ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

– фінансову підтримку впровадження енергозберігаючих і екологічних технологій тощо¹⁹⁷.

Разом із тим, встановлено певні обмеження щодо державної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності. Зокрема, її не отримують підприємства, які здійснюють виробництво чи реалізацію зброї, тютюнових виробів та алкоголю; кредитні і страхові організації, інвестиційні і недержавні пенсійні фонди, ломбарди.

Регуляторними заходами, спрямованим на спрощення процедури започаткування бізнесу, правомірно визначити надану засновникам юридичних осіб (крім акціонерних товариств) можливість створювати статутний капітал у розмірах і складі, що їм необхідні для започаткування бізнесу, та скорочення близько на 70% кількості документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності¹⁹⁸.

Серед основних регуляторних заходів щодо розвитку підприємницької діяльності у 2011 – 2013 рр. можна також відмітити проведення гармонізації регламентів національного технічного регулювання товарів і системи контролю за якістю продовольчих продуктів зі стандартами й сертифікаційними вимогами Європейського Союзу.

Таким чином, шостий етап розвитку державної регуляторної політики ознаменувався активізацією регуляторної діяльності.

Сьомий етап розвитку державної регуляторної політики правомірно датувати 24 грудня 2014 року. Цього дня відбулися останні інституційні зміни у сфері державної регуляторної політики. Державна служба України з питань регуляторної

¹⁹⁷ Криштоф Н. Механізми державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні / Н. Криштоф // Ефективність державного управління: зб. наук. пр.; за заг. ред. П.І. Шевчука. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 21. – С. 392 – 401.

¹⁹⁸ Глушко А.Д. Формирование государственной регуляторной политики в Украине в условиях развития рыночных отношений / А.Д. Глушко // Журнал «Экономика и предпринимательство». – Москва, 2013. – № 5 (34). – С. 50 – 57.

політики та розвитку підприємництва була реорганізована шляхом перетворення в Державну регуляторну службу України.

Сьомий етап розвитку державної регуляторної політики, як і попередній, припав на знижувальну хвилю 5-го циклу (табл. 4.1) та характеризувався поглибленням політичної та економічної криз.

Поквартальна динаміка ВВП України у 2014 – 2017 рр., яка характеризує загальні тенденції економічного розвитку національного господарства, представлена на рисунку 4.5.

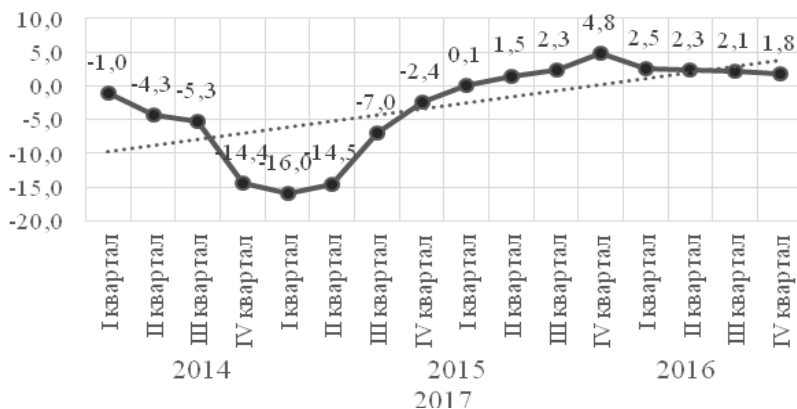

Рис. 4.5. Поквартальна динаміка ВВП України у 2014 – 2017 рр., % до відповідного періоду попереднього року

Примітка. Побудовано автором за ¹⁹⁹.

Розвиток національної економіки у 2014 – 2015 рр. відбувся під впливом поглиблення дії стримуючих чинників, що знаходяться в площині економічного та геополітичного середовища. За 2014 рік обсяг номінального ВВП країни скоротився більш ніж на 28%, за I квартал 2015 р. обсяг ВВП

¹⁹⁹ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

знизився на 17,2%, а за II квартал – на 14,7% порівняно з показниками за аналогічні періоди попереднього року.

Розрив традиційних виробничих зв'язків та руйнація транспортної інфраструктури значно вплинули на зміну структури в економіці. У 2014 р. відбулись зміни в наступних секторах:

- частка ВДВ промисловості у ВВП скоротилась до 19,8% порівняно з 20,2% у 2013 році;
- оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – до 14,2% проти 14,5% відповідно;
- транспорту, складського господарства, поштової та господарської діяльності – до 7 % проти 7,1% відповідно;
- будівництва – до 2,2 % проти 2,5% відповідно;
- інших видів економічної діяльності – до 33,4% проти 34,6% відповідно.

Суттєвих структурних змін у ВВП за напрямом використання зазнали інвестиційна компонента та торговельне сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами.

Основними факторами скорочення експорту товарів були, зокрема:

- несприятлива цінова кон'юнктура на світовому ринку чорних металів та добрих;
- торговельні обмеження на поставку значної номенклатури вітчизняної продукції до країн-членів Митного Союзу, переважно до Російської Федерації.

Серед основних факторів зниження обсягів імпорту товарів слід зазначити звуження споживчого та проміжного попиту на внутрішньому ринку.

Найбільш глибокий кризовий стан національної економіки припав на 2015 рік: Падіння ВВП склало 9,9%. Промислове виробництво скоротилося на 13,4%, в основному за рахунок падіння його рівня в Донецькій і Луганській областях. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, виробництво промислової продукції зменшилося в порівнянні з

2014 роком в 2,5 рази, найбільше скорочення зазнало металургійне виробництво – 42,6% і машинобудування - 46,3%. Індекс поточного матеріального становища громадян, за даними GfK Ukraine, в квітні 2015 року досяг мінімального значення за останні 15 років – 23 з 200. Рівень безробіття досяг найвищого рівня за всі роки незалежності України – близько 5 мільйонів безробітних. Рівень інфляції досяг максимального значення за останні 20 років в 43,3%, що на 90% вона обумовлено девальвацією гривні. За оцінками Bloomberg і The Economist Україна увійшла до п'ятірки країн світу з найгіршими економіками²⁰⁰.

В зазначених умовах регуляторні заходи органів влади були спрямовані на підтримку реального сектору економіки, стабілізацію національної валюти, поліпшення регуляторного клімату в країні.

На початку 2016 року негативні явища в економіці України були зумовлені посиленням напруги у зовнішньоторговельних відносинах з Російською Федерацією внаслідок впровадження торгових та транзитних обмежень та падінням світових цін у січні-лютому на ключових товарних ринках вітчизняного експорту. У рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності 2016/2017 Україна втратила 6 позицій і посіла 85 місце.

Однак, незважаючи на складні внутрішньо- та зовнішньо-економічні умови, у 2016 році спостерігається стабілізація та відновлення зростання національної економіки. Так, покращилася динаміка внутрішніх цін споживчого ринку. Темпи девальвації гривні виявилися значно меншими, ніж у попередніх роках (на 11,9% у 2016 році порівняно з девальвацією у 1,5 рази у 2015 році). За підсумком 2016 року зростання реального ВВП становило 2,3% з урахуванням зростання на 0,1% у I кварталі порівняно з відповідним кварталом попереднього року, на 1,5%

²⁰⁰ Задорожнюк Н.О. Розвиток економіки України на основі концепції «магічного п'ятикутника» / Н.О. Задорожнюк, Ю.М. Митрошак, І.В. Моторнюк // Економіка і суспільство. – 2017. – Вип. № 9. – С. 205-209.

– у II кварталі, на 2,3% – у III кварталі та на 4,8% – у IV кварталі²⁰¹.

Підсумки розвитку економіки України у 2017 році свідчать про продовження позитивних економічних тенденцій, утримання відносної макроекономічної стабільності, покращення ділового та інвестиційного клімату, що формує основу для подальшого якісного економічного зростання. Так, у 2017 році зростання реального ВВП оцінюється на рівні 2,2%, в тому числі: зростання на 2,5% у I кварталі порівняно з відповідним кварталом попереднього року, на 2,3% – у II кварталі, на 2,1% – у III кварталі та на 1,8% – у IV кварталі.

Основними факторами зростання, як і у 2016 році, були переважно внутрішні чинники – інвестиційний та споживчий попит. Завдяки реалізації низки регуляторних заходів та запуску масштабних інвестиційних проектів (інфраструктурних, оборонних, енергоефективних) у 2017 році простежуються позитивні структурні зрушення в економіці в частині посилення інвестиційної складової розвитку²⁰².

Згідно з офіційними даними Державної регуляторної служби України за підсумками 2017 року правомірно відмітити також підвищення рівня прогнозованості та ефективності державної регуляторної політики на регіональному рівні. Зазначена тенденція пов'язана з впровадженням позитивного досвіду країн Європейського Союзу щодо забезпечення ефективності регуляторної політики шляхом визначення показників адміністративних витрат малого і середнього бізнесу на виконання регуляторного законодавства з подальшим їх

²⁰¹ Звіт про діяльність Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=ZvitiProDiialnist>.

²⁰² Звіт про діяльність Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=ZvitiProDiialnist>.

скороченням, а саме з впровадження М-тесту як одного з аспектів оцінки ефективності проекту регуляторного акту.

Використання М-тесту дозволяє виміряти вплив регулювання на суб'єкти малого підприємництва; оцінити витрати, які вони понесуть внаслідок впровадження регулювання; розглянути можливість застосування компенсаторних механізмів для малого бізнесу.

Структурою тесту малого бізнесу (М-тесту) передбачено:

1. Консультації з представниками мікро- та малого підприємництва щодо оцінки впливу регулювання.

2. Вимірювання впливу регулювання на суб'єктів малого підприємництва (мікро- та малі).

3. Розрахунок витрат суб'єктів малого підприємництва на виконання вимог регулювання, що включає оцінку «прямих» витрат суб'єктів малого бізнесу на виконання регулювання, оцінку вартості адміністративних процедур суб'єктів малого бізнесу щодо виконання регулювання та звітування, бюджетні витрати на адміністрування регулювання суб'єктів малого бізнесу.

4. Розробка корегуючих (пом'якшувальних) заходів для малого бізнесу щодо запропонованого регулювання²⁰³.

Однією з найважливіших складових М-тесту правомірно визначити проведення кількісного обрахунку адміністративних витрат суб'єктів малого підприємництва на виконання регулювання. Розрахунок має здійснюватися за методом стандартних витрат. Основна (базова) формула (логіка розрахунків):

$$AB = K * Ч * BC * KP \quad (4.1)$$

де:

AB – адміністративні витрати;

²⁰³ Ляпін Д.В. Тест малого підприємництва (М-тест). Посібник з використання. – Київ, 2016. – 65 с.

К – кількість суб'єктів, на яких розповсюджується регулювання;

Ч – час, що необхідний для виконання адміністративних процедур;

ВЧ – вартість 1 години;

КР – кількість разів виконання адміністративних процедур регулювання за рік.

Правомірно відмітити, що М-тест проводиться у випадках, коли питома вага суб'єктів малого підприємництва у загальній кількості суб'єктів господарювання, на яких поширюється регулювання, перевищує 10%. У 2017 році проведення М-тесту потребувало 93 % регуляторних актів місцевих органів виконавчої влади (фактично здійснено 77 %) та 70 % регуляторних актів органів місцевого самоврядування (фактично здійснено 58 %) ²⁰⁴.

В Україні до 2016 року були практично відсутні подібні механізми реалізації та індикативної оцінки ефективності державної регуляторної політики. Застосування нового регуляторного інструменту М-тесту дало можливість кількісного вимірювання впливу регулювання на суб'єкти малого підприємництва; оцінювання витрат, пов'язаних із провадженням регулювання; застосування компенсаторних механізмів для малого бізнесу. Після впровадження у 2016 році обов'язковості проведення розрахунків витрат бізнесу на виконання вимог регулювання кількість поданих до Державної регуляторної служби України проектів регуляторних актів місцевих органів виконавчої влади скоротилася на 45,1 % (з 213 до 117).

Таким чином, на сьогоднішній день правомірно констатувати підвищення якості провадження державної регуляторної політики. В той же час залишаються проблемні аспекти в напрямку дотримання регуляторними органами

²⁰⁴ Аналітичний звіт Державної регуляторної служби України за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drs.gov.ua/press-room/analitichnyj-zvit-drs-za-2017-rik-2/>

процедури та порядку прийняття регуляторних актів як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Підсумовуючи все вищевикладене щодо здійсненого аналізу розвитку державної регуляторної політики на фоні циклічності національної економіки, можна виділити шість етапів, синхронізованих із великими циклами економічної кон'юнктури (рис. 4.6).

Знання етапів розвитку державної регуляторної політики дає змогу визначити шляхи підвищення якості та ефективності її провадження, а також залежно від стадії циклу кон'юнктури спрогнозувати й обрати адекватний економічній ситуації в країні напрям регуляторної політики.

Циклічний характер економічного розвитку обумовлює необхідність здійснення державної регуляторної політики в конкретних напрямках, які визначаються великими циклами економічної кон'юнктури. Відповідно до цього положення пріоритетні напрями реалізації державної регуляторної політики, що спрямовані на реалізацію положень соціально-економічного розвитку національної економіки та враховують результати прогнозування економічної кон'юнктури відповідно до фаз великого циклу представлено на рисунку 4.7.

Для фази «депресія» понижувальної хвилі великого циклу економічної кон'юнктури характерними є низький рівень виробництва, зниження товарообороту, наявність великої кількості вільного грошового капіталу. Проте саме в цей період відбувається активізація механізму ринкового саморегулювання. Зокрема, дія ринкового механізму ціноутворення спрямована на усунення основної причини кризи – перенагромадження капіталу²⁰⁵.

²⁰⁵ Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика / В. Кіп Віскузі, Джон М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон (мол.); наук. ред. пер. з англ. та авт. передм. О. Кілієвич. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 1047 с.

Рис. 4.6. Етапи формування та розвитку державної регуляторної політики в Україні (1995 – 2018 рр.)

Примітка. Розроблено автором.

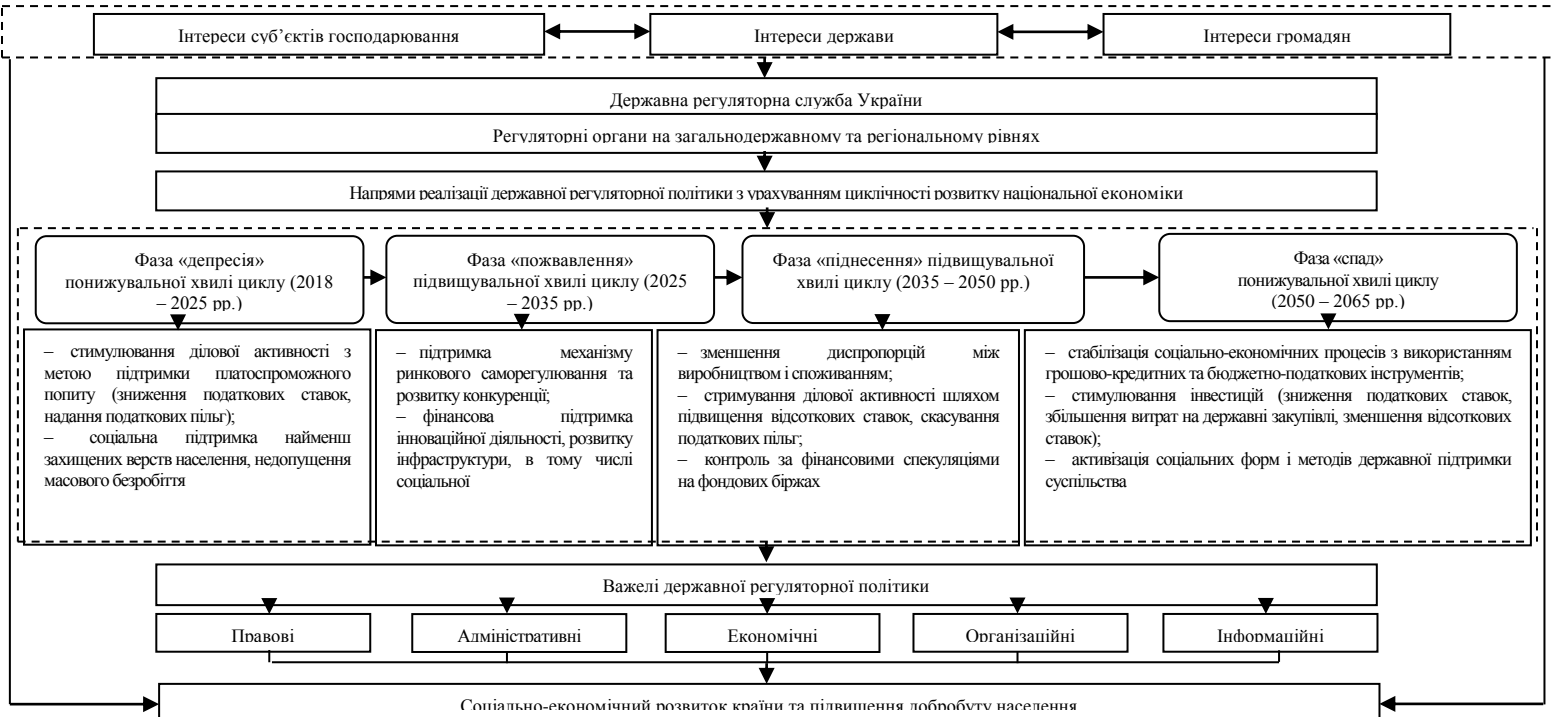

Рис. 4.7. Напрями реалізації державної регуляторної політики в Україні Примітка. Розроблено автором.

В зазначених умовах державна регуляторна політика поряд з ринковим механізмом має бути спрямована на підтримку платоспроможного попиту споживачів і запобігання виникненню збитковості вітчизняних виробників шляхом впровадження заходів з пільгового оподаткування чи кредитування, або ж надання дотацій виробникам деяких товарів.

Фаза «пожвавлення» підвищувальної хвилі великого циклу характеризується поступовим зростанням цін, зайнятості, заробітної плати, здійсненням масових інвестицій, які забезпечують розширене відтворення, і відновленням докризового рівня економічного розвитку. Головною ознакою цієї фази є збільшення платоспроможного попиту, що є результатом регуляторних заходів держави на попередній фазі. Правомірно відмітити, що під час фази «пожвавлення» головним завданням державної регуляторної політики є підтримка механізму ринкового саморегулювання та розвитку конкуренції, що сприятиме стабілізації ринку.

Для фази «піднесення» підвищувальної хвилі великого циклу характерним є прискорення економічного зростання, поліпшення всіх показників ринкової кон'юнктури. Відповідно, зростають товарні ціни, збільшуються прибутки, відбувається стимулювання пропозиції. Значних розмірів досягають кредитно-фінансові операції, а також спекулятивні операції на біржах²⁰⁶. У зв'язку із цим державна регуляторна політика має забезпечувати заходи контролю за спекулятивними діями суб'єктів ринку. В той же час, швидке економічне зростання спричиняє перевищення пропозиції над попитом, що створює передумови наближення економіки до фази «спаду».

Основними ознаками фази «спаду» понижувальної хвилі великого циклу економічної кон'юнктури є: нагромадження

²⁰⁶ Мочерний С.В. Основи економічної теорії: Навч. посіб. / С.В. Мочерний, О.А. Устенко. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 504 с. (Альма-матер).

товарних мас у гуртовій торгівлі та сповільнення їх просування до споживача; скорочення об'ємів виробництва у зв'язку зі збільшенням кількості нереалізованих товарних запасів; зростання безробіття через скорочення виробничих інвестицій; зниження реальної заробітної плати і прибутків; збільшення банкрутств; дефіцит вільних грошових коштів, необхідних для платежів; підвищення ставки позичкового відсотка у зв'язку зі зростанням попиту на гроші; дезорганізація кредитної системи.

Скорочення виробництва триватиме доти, доки не буде встановлено ринкову рівновагу, рівноважне співвідношення між попитом і пропозицією. В цьому випадку спостерігаємо неспроможність ринкового механізму саморегулювання. Виникає необхідність активізації державної регуляторної політики в напрямі стабілізації соціально-економічних процесів у країні шляхом зміни умов дії закону попиту і пропозиції²⁰⁷. При цьому доцільно використати інструменти бюджетного-податкового та грошово-кредитного регулятивного блоків.

Оскільки для фази «спаду» характерним є перевищення платоспроможного попиту над пропозицією за умов виробництва валового національного продукту нижче від оптимальної величини, необхідно впровадити такі регуляторні заходи:

1. Знизити податок на прибуток з метою стимулювання інвестицій підприємств.

2. Збільшити витрати державного бюджету, насамперед державні закупівлі товарів і послуг, що забезпечить мультиплікаційний ефект та сприятиме збільшенню капіталовкладень суб'єктів господарювання.

²⁰⁷ Глушко А.Д. Оцінка ефективності державної регуляторної політики у сфері внутрішньої торгівлі в Україні / А.Д. Глушко // Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. – ПолтНТУ, 2012. – № 6 (37). – С. 82 – 89.

3. Зменшити відсоткову ставку за кредит і, відповідно, збільшити грошову масу.

Застосування регуляторними органами бюджетно-податкових інструментів має на меті регулювання капіталовкладень і споживчого попиту. Щодо грошово-кредитних інструментів, то зниження облікової ставки веде до зниження процентних ставок за всіма видами кредитів, у тому числі споживчим, і, відповідно, сприяє збільшенню інвестицій і зростанню обсягів продаж товарів у кредит, що стимулює зростання виробництва.²⁰⁸

Правомірно відмітити, що у випадку перевищення платоспроможного попиту над пропозицією за умов виробництва валового національного продукту вище оптимальної величини органам державної влади слід упроваджувати регуляторні заходи, спрямовані на зниження сукупного попиту.

Зазначені заходи регуляторного впливу на величину попиту та пропозиції були описані англійським економістом Дж. Кейнсом у праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей». Згідно з кейнсіанською концепцією ефективний попит, який включає нагромадження та споживання, має стимулювати держава, зокрема шляхом інвестування²⁰⁹.

Таким чином, узгодження напряму державної регуляторної політики з великими циклами економічної кон'юнктури забезпечить створення науково-обґрунтованої системи управління національною економікою. Практична реалізація обґрунтованих напрямів підвищення ефективності державної регуляторної політики на середньострокову перспективу, за умови взаємодії регуляторних органів загальнодержавного та регіонального рівнів, забезпечить зростання валових показників

²⁰⁸ Glushko A.D. Directions of Efficiency Increase of State Regulatory Policy in Ukraine World Applied Sciences Journal 27 (4): 448-453, 2013 DOI: 10.5829/idosi.wasj.2013.27.04.13656

²⁰⁹ Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс; [пер. проф. Н.Н. Любимова]. – М.: Гелиос АРВ, 2012. – 352 с.

на макрорівні та показників підприємств і, відповідно, досягнення зростання національної економіки.

4.3. Формування соціально-економічної політики в Україні. Європейський досвід

У зв'язку з багатьма зовнішніми, внутрішньо-економічними, політичними та іншими факторами Україна знаходиться у глибокій економічній та соціальній кризі. Ще з часу зародження кейнсіанства найефективнішим інструментом виходу з подібних ситуацій є жорсткі податкові та соціальні перетворення, спрямовані на затягування пасків. Наша країна не є винятком та наразі проводить подібні реформи. Проте постійно постає ризик спричинення гуманітарної катастрофи або ж страйків та демонстрацій.

Сучасна Німеччина - одна з найрозвинутіших країн світу, входить до складу так званої Великої сімки, яка об'єднує найбільш впливові держави в світі. З економічного розвитку Німеччина посідає перше місце в Західній Європі і третє місце в світі. Це найбільш розвинена країна Західної Європи, успіхи якої значною мірою визначаються економічною стабільністю Німеччини²¹⁰.

За рівнем економіки Німеччина входить до сімки найбільш розвинених країн у світі після США, Китаю і Японії, а в окремих напрямках її потенціал навіть перевершує їх потенціали.

В основному економічні досягнення Німеччини знаходяться в прямій залежності від ефективної політики її уряду, матеріально-технічної бази її економічного комплексу і використання новітніх технологій світового рівня.

²¹⁰ Соціально-економічна характеристика Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moyaosvita.com.ua/geografija/socialno-ekonomichna-xarakteristika-nimechchini/>.